

## Pertti Virtaranta 60-vuotias



Toukokuun 20. päivänä täytti 60 vuotta Helsingin yliopiston suomen kielen professori Pertti Virtaranta. Yksi työelämämpiä nykysuomalaisia elämäнкаaria on kohoamassa lakipisteeseensä; Pertti Virtaranta tai PV, kuten koti- ja ulkomainen lähipiiri on tottunut miestä nimitämään, on ollut ja on edelleen monessa mukana.

Pertti Virtaranta on syntyjään satakuntalainen, tarkemmin sanoen karkkulainen, ja kotimaakunnan koulusta, Tyrvään yhteiskoulusta, hän tuli ylioppilaaksi 1936. Ilmeisesti kotipiirissä saadut vaikutteet johtivat ylioppilain suomen kieltä opiskelemaan. Virtaranta paneutui opintoihinsa määrätietoisesti ja asetti nähtävästi alusta alkaen tavoitteekseen tutkijaksi kouluutumisen. Hän valmistui maisteriksi 1943 ja väitteli tohtoriksi joulun alla 1946 kotimurteistoaan käsittelevällä väitöskirjalla. 1948 hän siirtyi Ruotsiin hoitamaan Lundin yliopistoon perustettua suomen kielen lehtorin virkaa. Ruotsista hän palasi vuoden 1955 alussa työnsä uudelleen aloittavan Karjalan kielen sanakirjan päätoimittajaksi. Helsingin yliopiston suomen kielen dosentiksi hänet nimitettiin toukokuussa

1956, ja tammikuussa 1959 hänestä tuli saman yliopiston suomen kielen professori.

Uran ulkonaiset kiintopisteet, jotka osoittavat nopeasti kohoavaa elämäнкаarta, antavat vain valjun kuvan nyt juhlistavana olevasta päivänsankarista. PV:n tieteellistä profiilia on ennen muuta luonnehtinut suomen murteiden ja karjalan kielen tutkimus.

Pro gradu -työn aiheeksi valittu kotimurteen äännehistoriallinen kuvaus, joka sittemmin kasvoi koko murteiston äännekehitystä selvitteleväksi väitöskirjaksi, johdatti Virtarannan murteiden keruuseen ja murteissa esiintyvien kieltenilmiöiden havainnointiin, systemointiin ja tulkitaan. Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistorialle (LYSMÄH) — sekä sen ensimmäiselle, väitöskirjana ilmestyneelle osalle Konsonantit että vokaalistoä käsittelevälle toiselle osalle — on luonteenomaista aineksen runsaus ja monipuolisuus. Aineksen alueittaisen edustavuuden ohessa kirjoittaja on selvästi pyrkinyt ottamaan kuvattavakseen kielen todellisuuden koko moninaisuuden. Äännehistoriallisen ydinaineksen ohessa Virtaranta pyrkii selvittämään perusteellisesti myös yleislinjasta poikkeavat kehitymät, jotka usein ovat suppea-alaisia levinnältään tai rajoittuvat vain joihinkin muotokategorioihin tai yksittäisiin leksikaalisiin yksiköihin. Parhaimmillaan LYSMÄH antaa kylän tarkkuudella kuvan jonkin erityispiirteen esiintymisestä.

Näin perusteellinen kuvaus edellyttää runsasta materiaalia. Jälkikäteen joutuu hämmästyneenä ihmettelemään sitä nopeutta ja tehokkuutta, jolla Virtaranta sodan ajan sekavissa oloissa ja sitä seuraavana yhtenä rauhan vuotena on ehtinyt väitöskirjansa aineksen koota. LYSMÄHin toisen osan aineksia kerätessään Virtarannalla oli jo käytössään laitteet, joiden käyttäjänä hän on sittemmin tullut tunnetuksi ei vain Suomessa vaan puolessa Euroopassa. Aluksi tallentimena oli jonkinlainen levylaite ja myöhemmin nauhuri ja nykyään jo useita eri käyttötar-

koituksiin kehitettyjä nauhureita. Näiden äänitysmatkojen kokemuksista ja Ruotsista saaduista vaikutteista syntyi ajatus äänitteiden keräämisestä laajemminkin tutkimuksen tarpeisiin. Oli luotava kielen- tutkijoita palveleva äänitearkisto samaan tapaan kuin perinteentutkimuksen piiriin oli luotu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran äänitearkisto.

Suomen kielen nauhoitearkisto on Pertti Virtarannan arkisto ja Pertti Virtarannan suuryö. Virtaranta on ensiksikin arkiston tuloksekkain kerääjä: hänen äänittämiensä nauhojen kokonaisuudesta on yhteensä noin 2 000 tuntia eli suuremmiksi laaduksi muutettuna 2 kk 23 vrk 8 + 20 min yhtäjaksoista puhetta. Tärkeintä on kuitenkin se, että hänen panoksensa sekä arkiston synnyssä että arkistoon kertyneen materiaalin sisällön ja laadun muotoutumisessa on ollut ratkaiseva. Virtarannan tarmon ja sanoituskyvyn ansiota oli, että hanke sai käyttöönsä tarvittavat varat — parhaimmillaan raha pulppusi useastakin lähtöstä — ja hänen kehittämänsä on se suomalainen metodi, jolla murrettä on juoksetettu nauhaan. Kun Virtaranta on itse esitellyt eri yhteyksissä metodia ja kun Terho Itkonen on aiemmin ilmestyneessä juhla kirjassa »Lännen maita ja Karjalan kyliä» erinomaisesti kiteyttänyt tämän menetelmän peruspiirteet, ei siihen tässä ole aihetta tarkemmin puuttua. On vain todettava, että haastattelijana Virtaranta on vailla vertaia: hän saa kertojan kielenkannat vapautumaan, ja vanhakantaisen kulttuurin perusteelliseen tuntemukseen pohjautuva kyselytekniikka luotaa ja houkuttaa esille nauhaan tallentumaan tietonaisen ja -miehen koko tietämyksen sen arimpia alueita myöten.

Juhlapäivän kynnyksellä nauhoitearkiston kokoelmat sisältävät yli 18 000 tuntia äänitteitä, näistä leijonanosa suomen murteista. Äännehistorian tekijän ei siis enää tarvitse antautua niihin vaivoihin ja vastuksiin, joiden kautta Virtaranta on omien suurtöidensä ainekset ammentanut. Lisäksi ääninauhaan ovat tallentuneet

sellaisetkin kielen elementit, joita kuulohavaintoon perustuvissa muistiinpanoissa ei ole osattu noteerata. Nauhoitearkiston aarniossa ne, esim. lausepaino, sävelkulku jne., odottavat säilytyksi puheeksi jähmetettyinä tutkijaansa.

Erikseen on tähdennettävä arkiston tietosisällön merkitystä. Tavanomaisen kansatieteellisen-perinteellisen tietouden ohessa arkisto sisältää paljon muuta. Ilman mekaanisia laitteita ei koskaan olisi voitu tallentaa sellaista määrää yksittäisten ihmisten henkilökohtaisia muisteluja. Arkisto sisältää massoittain impresioita siitä, millaisena yksityinen ihminen on maailmansa kokenut, millaisena nyt jo auttamattomasti kadonnut kulttuuri on siinä eläneiden ihmisten kokemukseen piirtynyt. Näitä nauhoitteiden ja niistä syntyneiden tekstijulkaisujen ansioita on erityisesti kiitellyt kirjailijamestari Väinö Linna, ja epäämätöntä onkin, että tulevaisuudessa maailmankuvan muutoksen tutkijat tulevat ammentamaan perusmateriaaliinsa aineksia myös nauhoitearkistosta. Virtaranta on jo heidän vastuksiaan tasoittanut julkaisemalla äänitteistään komean rivin tekstikirjoja: Vanha kansa muistelee, Hämeen kansa muistelee, Elettiinpä ennenkin, Sana ei sammaloidu, Suomen kansa muistelee, Someron murrekirja, Tyrvään murrekirja jne.

Nauhoitearkiston jättiläiskeruun tulokset ovat tietysti samojen lakien alaiset kuin minkä muun suurkeruun ainekset tahansa: erinomaisen ja merkittävän aineksen ohessa kertyy arkistoon keskinkertaista, jopa vähämerkityksistäkin materiaalia. Tästäkin suunnasta arvioiden Virtaranta on nauhoituksen mestari; hänen työtään ovat aikaa myöten epäilemättä arkiston arvokkaimmaksi aineistoksi osoittautuvat Tverin karjalan äänitteet, yhteensä 153 tuntia. Kiinnostus Karjalaan ja karjalan kieleen heräsi Virtarannassa jo sotavuosina, ja sodan jälkeisinäkin keruuvuosina hän aina silloin tällöin tapasi myös karjalaisen kielenoppaan eivätkä katkoa tuoneet Ruotsin-

vuodetkaan. Päinvastoin näinä vuosina hän tavoitti eräät tuloksekkaan kerääjä-uransa parhaat kielimestarit, ja kiinnostus karjalaa ja yleensäkin itäisiä itämerensuomalaisia kieliä kohtaan vain syveni. Näihin vuosiin pohjautuvat neliosaisen Lyydiläisiä tekstejä -teoksen ainekset sekä Inkerin kielisuhteita valaisevat toistaiseksi julkaisemattomat ainekset. Varsinaisesti Karjalan-tutkimuksen vauhtiin pääsyä merkitsi kuitenkin kesä 1957, jolloin Virtarannoille avautui suomalais-neuvostoliittolaisen tieteellis-teknillisen yhteisötoimintasuhteen välityksellä mahdollisuus matkustaa Tverin karjalaisten luoto. Viitteen matkan suunnalle oli antanut Juho Kujolan jäämistöstä löytynyt matkailukallinen Valdain Tihvinän ja Tverin karjalan sanalippuja. Ensimmäistä Tverin matkaa seurasi sittemmin neljä muuta sekä joukko matkoja Karjalan autonomiseen sosialistiseen neuvostotasavaltaan, niin että Karjalan-matkoja Virtaranta on tehnyt kaikkiaan kymmenkunta. Kielentutkijain piirissä puhutaan nykyään katteettoman kerkeästi korvaamattoman arvokkaista aineksista. Virtarannan rajantakaisesta Karjalasta tuomia aineksia voi täydestä syystä sanoa korvaamattomiksi: myöhäisistä suomalaisvaikutteista vapaa Tverin karjala on oikeastaan ainoa varsinaiskarjalan perintöä edustava kielimuoto, jota meillä enemmänkin on tallennettuna. Ne 153 tuntia ovat nauhoitearkiston helmi.

Perusteellista karjalan tuntemustaan ja laajoja karjalan aineksiaan Virtaranta on saattanut jo runsaasti julkisuuteen tutkielminä (Eteläkarjalaisten murteiden s [1946], Über die Partikeln auf -li in den ostseefinnischen Sprachen [1962], Die Dialekte des Karelschen [1972], Über die olonetzischen Konduši-Dialekt [1973] jne.) sekä tekstikokoelminä (Vieran kansa muistelee [1958] ja Tverin karjalan entistä elämää [1961]). Jälkimmäiseen sisältyy tekstien lisäksi Tverin karjalaisten historialliset vaiheet tyhjentävästi selittävä katsaus.

Kun Virtaranta aloitti yliopisto-opintonsa, olivat kirjallisuuden ja suomen kielen opinnot toisilleen nykyistä läheisempiä, ja varsinkin erilaiset seikat ratkaisivat, kuka valitsi pääaineekseen kirjallisuuden, kuka suomen kielen. Oppituolin haltijoina olivat Viljo Tarkkiainen ja Martti Rapola. Virtarannan valinnan ratkaisi hänen oman kertomansa mukaan se, että Rapola oli silloisista akateemisista opettajista ainoa, johon oppilaan oli mahdollista saada henkilökohtainen kosketus. Tämän suhteen onnistuneisuudesta on Virtarannan osalta lukuisia osoituksia. Pitkälle 1960-luvulle oli suomen kielessä laudatur-arvosanaan tähtäävän opiskelijan suomen murteita esittelevänä käsikirjana Virtarannan 1930-luvulla tekemät muistiinpanot Rapolan murreluennoista: äännehistorian tuleva tekijä oli tehnyt luennoilla huolellista työtä, eikä siis ihme, että häntä pidettiin jo ylioppilaana sellaisena äännehistorian erikois-tuntijana, että esimerkiksi Eeva Lindén luetti hänellä kaakkoishämäläisten murteiden äännehistoriaa koskevan väitöskirjansa käsikirjoituksen. Oivin osoitus oppilaan ja opettajan innostavasta suhteesta on kuitenkin Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaalispirantin edustus suomen murteissa, teos jossa Virtaranta on tarttunut yhteen opettajansa mielialheista.

Virtarannan käsissä »hämäläinen l alueensa ulkopuolella» kasvoi dentaalispirantin historialliset vaiheet kartoittavaksi suureksi synteesiksi, jossa Virtarannan tutkijanluontumusten parhaat piirteet ovat onnellisella tavalla yhtyneet. Työ perustuu runsaaseen materiaaliin, josta huomattava ja tieteellisesti merkittävin osa on tekijän itsensä kentältä keräämää. Työn murremaantieteellinen analyysi on ennen näkemättömän tarkka ja johtaa historiallisen kehityksen konstruk-tioihin, jotka ovat terävästi oivaltavia ja lujasti argumentoituja. Komea kunnianosoitus akateemiselle opettajalle ja oivallinen metodinen suoritus.

Akatsemisena opettajana Virtaranta on selvästikin pyrkinyt täyttämään niitä odotuksia, joita hänellä itsellään opettajiensa suhteen oli. Persoonallisen kosketuksen saanti Virtarantaan ei oppilaille ole vaikeaa, ja tieteelliseen työhön kannustajana ja rohkaisijana Virtaranta on uupumaton ja tuoreesti epäsovinnainen: oppilas tajuaa, että rohkaisu on todella tarkoitettu hänelle eikä ole vain opettajan rutiininomainen keino päästä kiusallisesta asiakkaasta. Tulokset ovat olleet myös näkyviä; virassa olevista professoreista hän on tuottanut eniten tohtoreita ja enimmäkseen suomen kielen professuureista tai apulaisprofessuureista ovat tällä hetkellä Virtarannan oppilaiden miehittämiä.

Kuusi vuotta ehti Virtaranta toimia Lundin yliopiston suomen kielen lehtorina. Hänellä oli siis selvä kuva niistä ongelmista, joiden eteen suomen kieltä ja suomalaista kulttuuria ulkomaalaisille opettava joutuu, ja siksi olikin luonnollista, että Virtaranta nimitettiin suomen kielen ulkomaista opetusta tutkimaan ja hoitamaan 1962 perustetun komitean puheenjohtajaksi. 1969 tähän komiteaan yhdistettiin myös kotimaassa ulkomaisille opiskelijoille suomen kielen opetuksesta vastannut lautakunta ja syntyi ulkomaanlehtori- ja kielikurssiasiajn neuvottelukunta (UKAN). Virtaranta on alusta alkaen ollut tämän neuvottelukunnan puheenjohtaja ja on edelleenkin. Vain se joka näki, kuinka kirjavia olivat ulkomailla suomen opetusta antaneiden olikkeet 1960-luvun alussa, voi arvioida UKANin ja sen edeltäjien tekemän työn määrän ja merkityksen. Nykyisin ulkomaiseen yliopistoon suomea opettamaan lähtevän asema, mahdollisuudet ja kotimaan tuki ovat aivan toisenlaiset kuin 1960-luvun alussa, ja onpa opetuspisteiden määräkin niistä päivin hiukan kasvanut. Suurin osa edistyksestä on Virtarannan henkilökohtaista ansiota; hän on ainoa alusta asti työssä mukana ollut ja yhä oleva.

Virtarannan kykyjä ovat tietysti hyödyntäneet monet muutkin yhteisöt; alam-

me keskeisistä, suurista instituutioista Sanakirjasäätiö lienee ainoa, jonka toimintaan Virtaranta ei ole aktiivisesti osallistunut. Raskain Virtarannan monista luottamustoimista on epäilyksettä ollut Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteellisen osaston dekaanius, jota hän hoiti kaksi kolmivuotiskautta peräkkäin (1969—1975). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran johtokunnan jäsen hän on ollut vuodesta 1966 ja vuodesta 1973 alkaen johtokunnan puheenjohtaja. Kalevalaseuran varapuheenjohtaja hän on ollut vuodesta 1969 alkaen ja Suomalais-ugrilaisen Seuran hallituksen jäsen vuodesta 1968. Hallitusten ja johtokuntien puheenjohtajana ja jäsenenä Virtaranta on joviaalinen mutta määrätietoinen ja sitkeä niiden asiain ajaja, joiden edistämisen hän on ottanut omakseen. Neuvottelijana hän jaksaa aloittaa uupumatta alusta kerta toisensa jälkeen, ja jos hän olisi ryhtynyt lainopin opintoihin, kuten hän ylioppilaaksi tultuaan jonkin aikaa suunnitteli, olisi tasavalta saanut hänestä erinomaisen valtakunnansovittelijan. Ilanistujaisten seura- ja laulumiehenä Virtaranta on valloittavan tärkeilemätön ja vapaa.

Virittäjä esittää päivänsankarille lämpimät kiitokset ja onnentoivotukset. Onnentoivotusten saatteena lehti on ojentanut juhlavihkon, jonka kirjoittajat ovat kaikki joko Virtarannan lähiystäviä tai oppilaita. Kirjoitukset julkaistaan muun lukijakunnan saataville tämän vuoden artikkeliosaston kirjoituksina.

*Tuomo Tuomi*

## Neljäs pohjoismainen lingvistikokous

Neljäs pohjoismainen lingvistikokous järjestettiin 6. 1.—8. 1. 1978 Tanskassa, Hindsagvlin linnassa Odensen lähellä.